STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01784

VOLTER

Jacob Gordin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

VOLTAIRE...

BIOGRAPHY
BY
J. GORDIN

די

אינטערנאציאנאלע ביבליאטהעק

וואלטער

אלס מענש און דענקער

פון י. גארדין.

ארויסגעגעבען פון דער

אינטערנאציאנאלע ביבליאטהעק פאבלישינג קאמפאני

23 דוּאיין סטריט, ניו יארק.

פרייז, 10 סענט.

קאַטאַלאָג

פון דער

אינטערנאַציאָנאַלער ביבליאָטהעק פערלאַג קאָמפּ.

		פרייז.
פיליפּ קראַנץ,	קולטור געשיכטע, 3 בענדער, 1000 זייטען, 100 בילדער, שיין געבונדען, פרייז יעדער באַנד..............	75 ס.
" "	דיא געשיכטע פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, 3 טהיילען אין איין באַנד, שיין געבונדען..............	75 "
" "	יציאת מצרים, מיט איין קארטע פון מצרים..............	15 "
" "	אַריסטאָטעל, זיין ביאָגראַפיע......	10 "
" "	וואָס הייסט נאַציאָן — זיינען אידען אַ נאַציאָן?..............	10 "
י. גאָרדין,	גאָט, מענש און טייוועל, דראַמע אין 4 אקטען..............	25 "
" "	וואָלטער, זיין ביאָגראַפיע............	10 "
דר. קאַספּע,	מעכאַניקע, נאָך סיר אייזאַק ניוטאָן	10 "
" "	אַסטראָנאָמיע " " "	15 "
" "	אָנפאַנג פון כעמיע..............	15 "

די אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטהעק.

לעבענסבעשרייבונגען פון בעריהמטע מענער.

וואָלטער

אלס מענש און דענקער.

פון

יעקב גאָרדין.

Copyright by the International Library Publishing Company 1903.

די אינטערנאַציאנאלע ביבליאטהעק פּאבלישינג קאמפּאני,
23 דואיין סט., ניו יארק.

.1

וואָלטערס לעבען.

מיר געפינען ניט אין דער וועלט געשיכטע א צווייטען ביישפּיעל, א שרייבער זאָל שפּיעלען אזא גרויסע ראָללע און זאָל האָבען אזא מערקווירדיגע בעדייטונג, וויא דער בעריהמטער פראנצויזישער שרייבער וואָלטער. ער האָט זיך מיט זיין פּעדער אזוי בעריהמט געמאכט, וויא אלכסנדר מוקדון, וויא נאפּאָליאָן באנאפּארטע און אנדערע גרויסע פעלדהערען. עס איז נאָך א פראגע, אויב זיי מיט זייערע קאָלאָססאלע ארמעען האָבען געפיהרט אזעלכע זיעגרייכע מלחמות, וויא וואָלטער, אויב זיי האבען איינגענומען אזעלכע פעסטונגען, אויב זיי האָבען געשראָקען זייערע פיינדע, וויא וואָלטער.

וואָלטערס ווערקע זיינען געדרוקט אין זיעבציג וואָליומס. ער האָט געשריעבען וועגען פילאָזאָפיע און פּאָליטיק, וועגען נאטור געשיכטע און מאטעמאטיק, איז געוועזען א היסטאָריקער, א דראמען דיכטער, א עפּישער און לירישער פּאָעט, האָט געשריעבען סאטיריען און נאוועלען, וויסענשאפטליכע טראקטאטען און הומאָריסטישע ערצעהלונגען. זיין ריכטיגער נאָמען איז ניט וואָלטער, נאָר פראנץ מאריא אראָועט. דעם נאמען דע־וואלטער, אָדער פאָן־וואָלטער האָט ער זיך א נאָמען געגעבען שפּעטער אום צו צייגען, דאָס ער שטאמט פון אריסטאָקראטישע פאמיליע. אין דער ווירקליכקייט אָבער שטאמט ער ניט פון א גרויסען יחוס. זיין פאָטער איז געווען א קליינ־בירגער. א נאָטאר און א פראקטישער געשעפטס־מאַן, און האָט זעהר ווייניג געהאלטען פון פילאָזאָפי מיט פּאָעזי. וויא אם מיינסטען אללע גרויסע זשעניען דער וועלט, האָט ער אויך געהאט דאָס גליק צו האָבען א מוטער, וועלכע איז געוועזען זעהר א געבילדעטע און, דאָס איז דער עיקר, א גייסטרייכע פרוי. פון איהר האָט ער גע'ירשנט פיעלע פון דיעזע נייגונגען, וועלכע האָבען איהם שפּעטער געמאכט גרויס און בעריהמט.

ליידער איז זיין מוטער געשטאָרבען, ווען ער איז געוועזען אלט זיעבען יאָהר און מיט עטליכע יאָהר שפּעטער האָט איהם דער פאָ־

טער געשיקט לעהרנען אין א יעזואיטישען קאללעדזש. דא האט ער געלערנט דיא אלטע קלאסישע שפראכען און האט געלעזען דיא קלאסישע פאעטען, וועלכע האבען אין איהם ענטוויקעלט דיא נייגונג צו פאעזי, צו מליצה, צו דראמא. דא אבער האט ער זיך בעקאנט מיט דער יעזואיטישער סיסטעם פון לעבען.... חנפנן מעכטיגע מענשען, פעראכטען קליינע מענשען. זיין פרום נאר צווישען פרעמדע, אויסגעלאסען, ציניש צווישען אייגענע. קיין פיעלע קענטניסע און קיין אמת'ע בילדונג האט ער פון דער יעזואיטישער שולע ניט ארויסגעטראגען. וואלטער אליין זאגט: „ווען איך בין ארויס פון דער שולע האב איך געקענט לעטיין און האב געוואוסט פיעלע אנדערע זאכען, איך האב נאר ניט געוואוסט, וואס מען דארף וויסען". אלס צוועלף־יעהריגער שיללער פון דער יעזואיטען שולע האט ער זיך בעריהמט געמאכט מיט א געבעטס בריעף, וועלכען ער האט אנגעשריעבען אין ווערזען פיר איין אלטען קראנקען סאלדאט. דיעזער אינוואליד האט געבעטען ביים קעניג א פענסיע און אויף אלע זיינע געבעטס־בריעפע האט ער קיין ענטפער געקראגען, ביז מי האט איהם געראטהען ער זאל זיך ווענדען צו דיא „געלערענטע" תלמידים פון דער יעזואיטען שוללע. וואלטער האט איהם אנגעשריעבען א בריעף אין שירים און דער בריעף האט ארויסגערופען פיעל אויפמערקזאמקייט ביים קעניגליכען האף און אין פאריז. ער איז נאך געווען זעהר יונג האט מען איהם שוין צוגעלאזט אין דיא סאלאנען פון דער העכערער געזעלשאפט, וואו ער פלעגט זעהען לוקסוס, פערדארבענהייט, פאלשקייט, און הערען אפיקורסישע דיסקוסיאנען, שפאט פון רעליגיאן און אווטאריטעטען און וואו ער פלעגט באגעגנען מערקווירדיגע מענשען, שארפזיניגע אפיקורסים און פרייי־דענקער.

זעבצעהן יאהר אלט האט ער געענדיגט דיא יעזואיטען שולע. זיין פאטער האט ניט געוואלט וויסען פון זיינע פאעזיען און שרייבערייען און האט געפאדערט וואלטער זאל אויסערוועהלען א פראקטישע פראפעסיאן און זאל מאכען א קאריערע. איהם האט זיך געוואלט זיין זון זאל זיין אן אדוואקאט און אין 1710 יאהר איז וואל־

טער געוואָרען א סטודענט פון א רעכט שולע. דאָ האָט ער זיך בע־
קאַנט מיט יונגע לייט, קינדער פון רייכע עלטערן, און אָנשטאָט צו
שטודירען פלייסיג דיא תורה פון אדוואָקאַטען. האָט ער געלעבט
א גוטען טאָג. געשריעבען פּאסקווילען אין סאַטירען און פער־
שווענדעט געלד מעהר, וויא פיעל זיין פּראקטישער פּאָטער האָט
געוואָלט. דורך דעם איינפלוס פון זיינע מעכטיגע פריינד איז איהם
געלונגען צו קריעגען פאר זיין זון א שטעללע, אלס א פּאזש ביי דעם
געזאנדטען אין האָללאנד. וואָלטער איז געקומען קיין האאג האָט
זיך באלד בעקאַנט געמאכט מיט דיא פראנצויזישע עמיגראנטען,
וועלכע האָבען געוואוינט אין דער שטאָדט, האָט זיך פערליעבט
אין איונגע מיידעל און איז דורך זיין ראָמאן פערוויקעלט געוואָ־
רען אין פערשיעדענע אינטריגעס. דער געזאנדטער האָט איהם
משלח געווען צוריק קיין פּאריז מיט ניט זעהר א גוטען אטעסטאַט.
דער פּאָטער איז געווען אויסער זיך און האָט געצוואונגען זיין זון
צו ווערען א שרייבער ביי א פּראָקוראָר. אין דער קאנצעלאריע פונ'ם
פּראָקוראָר האָט ער מעהר געטראכט פון דיא פערגעניגענס, וועלכע
מי קען געפינען אין אזא שטאָדט וויא פּאריז. און אָנשטאָט צו שריי־
בען פּראָטאָקאָלען האָט ער געשריעבען סאַטיריען, בייסענדיגע און
שטעכיגע פּאסקווילען אויף דיא גרויסע הערשער און מעכטיגע פער־
זאָנען, מיט דעם פלעגט ער זיך שאפען פיעל פיינדע און פערפאָלגער
אָבער דאָס פלעגט איהם מאכען בעריהמט און פּאָפּולער.

אין 1715 יאָהר איז געשטאָרבען דער פראנצויזישער קעניג
לודוויג דער פיערצעהנטער און וויל דער טראָנפאָלגער איז נאָך גע־
ווען קלייניעהריג איז דער הערצאָג פיליפּ פון אָרלעאנס געוואָרען
רעגענט, אָדער במקום מלך. דיא פערדאָרבענהייט און אויסגעלאסענ־
הייט וועלכע זיינען געווען אין לודוויגס צייטען פערבאָרגען אונטער
דער מאסקע פון גרויסארטיגען עטיקעט און היפּאָקריטישע מאס־
קען, זיינען ארויסגעטראָטען גאנץ אָפפען. אלע זיטליכע צוימען זיי־
נען געווען אומגעוואָרפען און פיליפּ פון אָרלעאנס אליין האָט זאָ־
גאר ניט געמאכט קיין געהיימנים פון זיינע פערהעלטניסע צו זיין
אייגענע טאָכטער.... אין דער צייט איז פּאריז פערפלייצט געוואָרען

מיט שמוטציגע פאסקווילען, שטעכיגע סאטיריען און פערשיעדענע הומאָריסטישע פּאָעמען. וואָלטער איז געוויס ניט אָבגעשטאנגען פון אנדערע, ער האָט אָנגעשריעבען א סאטיריע אויפ'ן רעגענט און מי האָט איהם ארויסגעשיקט פון פאריז. צוויי יאָהר איז איהם געווען פערבאָטען צוריק קעהרען זיך. ער האָט אָנגעשריבען א מליצה בריף אין שעהנע שירים צום רעגענט, האָט אָבגעלייקענט, אז דיא סאטי־ריע, וועלכע מי שרייבט איהם צו, איז ווירקליך געשריעבען פון איהם. און א ראיה, זאָגט וואָלטער, אז ניט איך האָב עס געשריעבען, ווארום עס איז געשריעבען געוואָרען מיט זעהר שלעכטע ווערזען. מי האָט איהם ערלויבט אומקעהרען זיך און דער רעגענט האָט איהם ווידער געשענקט זיין גנאדע. ניט לאנג אָבער האָט וואָלטער גע־לעבט אין שלום מיט'ן קעניגליכען האָף און מיט דיא גרויסע אריס־טאָקראטען. ער האָט ווידער אָנגעשריעבען א סאטיריע. ער האָט געפּרובט ווידער אָבלייקענען, אז ער איז דער מחבר, אָבער דאָס איז איהם ניט געלונגען. אן אָפיציער האָט געשפּיעלט דיא ראָלע פון א שפּיאָן. ער האָט זיך געמאכט גוט פריינד מיט וואָלטער'ן, און וייל וואָלטער האָט זיך ליעב געהאט צו בעריהמען, האָט ער דעם שפּיאָן ענטדעקט דעם אמת, ווער דער ריכטיגער פערפאסער פונ'ם פאסקוויל איז. דאָס האָט געפיהרט דערצו, דאָס מי האָט וואָלטערן פערשפּארט אין דער באסטיליע, וועלכע האָט אזא טרויעריגע היס־טאָרישע בעריהמטהייט. אין דיעזער פעסטונג איז וואָלטער געזעסען כמעט א יאָהר. נאכדעם האָט מען איהם ווידער ארויסגעשיקט פון פאריז.

עטליכע יאָהר האָט ער אומגעוואנדעלט פון איין אָרט צום אנדערן, פון איין שלאָס צום אנדער'ן, מיט זיין שארפזינן און ווי־ציגען שכל האָט ער זיך אום און אום געשאפען פערעהרער און פיינ־דע. ביסלאך וויז איז דיא שנאה געגען איהם אין קעניגליכען האָף אָבגעקיהלט געוואָרען און ער פלעגט זיך ערלויבען קומען א מאָל אין דער הויפּט שטאָדט פון פראנקרייך. אין דער צייט איז ער בע־קאנט געוואָרען אלס א דראמען דיכטער. ער האָט געהאט זעהר פיעל ליעבע צו דער ביהנע און טהעאטער קונסט, פלעגט אליין רע־

זשיטירען זיינע פיעסען, שפּיעלען אין זיי ראָללען. האָט א פּיעסא ביי דער ערשטער פאָרשטעלונג ניט געהאט קיין ערפאָלג האָט ער זיא ביז דער צווייטער פאָרשטעלונג אזוי געענדערט און אומגעאר־בייטעט אז זיא פלעגט שוין האָבען דעם גרעסטען ערפאָלג. ער האָט געקענט דיא ביהנע און פערשטאַנען גוט, וואָס דיא „מבינים" פון זיין צייט האָבען געפאָדערט. ניט אומזיסט האָט מען אויף איהם געזאָגט: „וואָלטער מאכט זיינע פיעסען צווישען דיא פאָרשטעלונ־גען". דער ערפאָלג פון זיינע פיעסען און היסטאָרישע (עפּישע) פּאָ־עמען האָבען איהם צוריק געקעהרט דיא גנאדע פונ'ם גערצאָג פון אָרלעאנס, ער האָט געקריגען מתנות, געלד, א מעראל און כבוד. דאָס האָט געדויערט ביז ער האָט אָנגעשריעבען א סאטיריע. מי האָט איהם ווידער ארויסגעשיקט פון פאריז און, ווי שטענדיג, האָט ער ווידער געפונען מיטלען צו נושא חן זיין און ווערען בעגנאדיגט. דאס אלעס אָבער האָט איהם ניט געקענט בעפרידיגען. ער האָט שטענדיג גערעכענט, אז ער איז ניט נאָר א גרויסער פּאָעט און דיכטער, נאָר אויך אגעשיקטער שטאאטסמאן און דיפּלאָמאט. ער האָט געוואָלט קריעגען איין אנגעזעהענע פּאָליטישע שטעלע. קריעגען אזא פּאָסט האָט מען געקענט אין יענער צייט נאָר דורך א געוויסען דיובוא, וועלכער איז געווען מיניסטער און דיא רעכטע האנד פון דעם רעגי־רער. ער איז געווען א פאלשער, אויסגעלאסענער און זעהר פער־דאָרבענער מענש. דאָס אָבער האָט ניט געהינדערט וואָלטערן און ער האָט געפונען מיטלען צו ווערען בעקאנט און בעפריינדעט מיט דעם דיובוא. א מאָל, ווען וואָלטער איז געווען איינגעלאדען צו דיובור־א'ס טיש, האָט ער בעמערקט, אז איינער פון דיא אנגעזעהענסטע געסט איז דער זעלבער אָפיציער, וועלכער האָט איהם פער'מסר'ט אזוי פעררעטהעריש און צוליעב וועלכען ער איז געזעסען אין דער שרעקליכער באסטיליע. דאָס האָט איהם זעהר אויפגעבראכט און ער האָט מיט כעס אויסגעשריען: „איך האָב ניט געוואוסט, אז שפּי־אָנען געפינען אן עהרען־פּלאַץ ביים טיש פון מיניסטאָרען!" דער אָפיציער האָט וואָלטער'ן אָבגעוואורט אויף איינע פון דיא פאריזער בריקען און האָט איהם געשלאָגען מכת רצח. עס איז ארויס א סקאנ־

דאל אויף גאנץ פאריז. וואָלטיער איז געלאָפען צו אלע מיניסטאָרען און אללע מיליטערישע דעפּארטמענטען און האָט ניט נעקענט גע־פינען געגען זיין בעליידיגער קיין דין און קיין דין.

נאָך א מיאוסער סקאנדאל איז ארויס ביי וואָלטערן מיט א גע־וויסען קאוואליר פאָן ראָהאן שאבא. דיזער אריסטאָקראט האָט גע־האלטען פאר איין ערנידערונג מיט זיינע ווייסע הענד שלאָגען א מענשען, וועלכער איז ניט קיין נאָבעלמאן, און איז נאָר א פּאָעט און פילאָזאָף, ער האָט געשיקט זיינע קנעכט זאָלען וואָלטערן שלאָ־גען און ער איז געזעסען אין זיין קארעטע און האָט געקאָמאנדע־וועט וויא אזוי מען זאָל שלאָגען. וואָלטער איז ארויס פון זיך, ער האָט זיך געלערענט פעכטען און האָט ארויסגערופען זיין בעליידי־גער אויף א דועל. דער קאוואליער האָט איהם ניט געענטפערט. וואָל־טער איז אומגעלאָפען וויא א פערסאמטער איבער גאנץ פאריז, האָט געבעטען זיינע מעכטיגע פריינדע זאָלען זיך פאר איהם אָננעהמען, האָט געזוכט הילפע און האָט איבעראל בעגעגענט שפּאָט, חוזק און ערנידערונג. דער גייסטיגער צושטאנד פון דעם אויפגעבראכטען וואָלטער האָט זיך בעוויזען געפעהרליך פיר דעם שטאָלצען אריס־טאָקראט, מי האָט מורא געהאט, דער פערצווייפעלטער וואָלטער זאָל זיך ניט ערלויבען עטוואס געגען אזא מיוחס. און מי האָט וואָלטער'ן נאָך א מאָהל פערשפּארט אין דער באסטיליע. פון דער באסטיליע האָט מען איהם ארויסגעשיקט פון פראנקרייך און וואָלטער, וועל־כער האָט געהאט פריינדע אין ענגלאנד, איז אוועק געפאָהרען אין דעם איינציגען לאנד, וואו א מענש האָט אין יענער צייט געקאָנט געפינען רעכטע און א געוויסע פרייהייט.

ענגלאנד מיט איהרע אינסטיטוטען און פּאָליטישע איינריכ־טונגען, מיט איהרע געלעהרטע פילאָזאָפען און פריי דענקער, האָט געמאכט א גרויסען איינדרוק אויף וואָלטערן. פאר איהם האָט זיך געעפענט א נייע וועלט, נייע ערשיינונגען, נייע סאָציאלע פערהעלט־ניסע, נייע פראגען. ענגלאנד איז געווען וואָלטער'ס גרעסטע און בעסטע שולע. דאָ האָט ער זיך גיך בעקאנט מיט דיא בעריהמטעס־טע פאָרשטייער פון דער וויסענשאפטליכער און ליטערארישער

וועלט, האָט זיך אויסגעלערענט ענגליש, האָט שטודירט ענגלישע קלאסיקער, האָט געלעזען שעקספּירען אין זיין אָריגינעלע שפּראַך און ווען איהם איז ענדליך דורך דיא שתדלנות פון זיינע איינפלוס־רייכע פריינדע ערלויבט געוואָרען קומען צוריק נאָך זיין היימאטה האָט ער געהאט גענוג מאטעריאַל, וואָס צו פּאָפּולאריזירען, אימיטי־רען, וועגען וואָס צו דענקען און צו שרייבען. אין 1729 יאָהר האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק נאָך פּאריז, וואו ער האָט געוואוינט אין א פאָרשטאָדט אונטער אן אויסגעטראכטען נאָמען. ער האָט א גע־וויסע צייט זיך געהאלטען וויא א סטאטעק, געשריעבען ערנסטע ווערקע און קיינעם ניט פּוגע בכבוד געווען. דאָס האָט אָבער לאנג ניט געקענט דויערן. דיא וועלט בעריהמטע שוישפּיעלערין אנדריענע לעקאוברייער, וועלכע איז א מאָל געווען איינע פון וואָלטערס פּיעלע געליעבטע, איז געשטאָרבען און דיא קאטהאָלישע גלחים האָבען ניט ערלויבט זיא בעערדיגען מיט א קריסטליכע לויה, ווייל זיא איז ניט געווען איבריג פרום. וואָלטער האָט וועגען דעם אויפגע־שריעבען א פּאָעמא אין וועלכע ער האָט שוין מכבד געווען דיא קאַ־טוילישע גייסטליכע פאטערס.... נאכדעם האָט ער זיך געמוזט בע־האלטען... זיין ווערק „פילאָזאָפישע בריעף" —איז אין 1734 יאָהר דורך דיא הענד פון א הענקער פערברענט געוואָרען. ענדליך אום צו פּטור ווערען פון אלע פערפאָלגונגען און אָנגרייפע האָט ער זיך בע־זעצט אין דעם שלאָס פון זיין געלעהרטע געליעבטע דיא מארקיזע דיו שאטעל. ביי איהר אין שלאָס האָט ער פערבראכט כמעט 15 יאָהר. אויף א קורצע צייט פלעגט ער מיט איהר אָדער אליין ארויס־פאָהרען קיין ברוסעל, אָדער האָללאנד און באלד זיך צוריק קעהרען. דאָ אין שלאָס האָט ער אליין און מיט זיין געליעבטע געשריעבען פּיעלע ווערקע איבער דיא העכערע מאטעמאטיק, איבער פילאָזאָפיע, געשיכטע און האָט פערפאסט פּיעלע דראמא און פּאָעמען.

וואָלטער איז געוואָרען בעריהמט אין גאנץ יעוראָפּא. דער פּריי־סישער קעניג, וועלכער איז בעקאנט אלס פרידריך דער גרויסער, איז געווען איינער פון וואָלטערס טרייעסטע אנהענגער. ער האָט שוין לאנג געבעטען וואָלטער זאָל קומען צו איהם לעבען, אָבער כל

זמן דיא מארקיזע דיו שאטעל האָט געלעבט, האט ער ניט געקאָנט ערפילען דעם קעניגס ווילען —זיא האָט איהם פּשוט ניט געלאָזט— ער האָט עס נור געקענט טוהן נאָך איהר טויט. אין 1750 יאָהר איז ער געקומען קיין בערלין, דער קעניג האָט איהם געגעבען א וואָהנונג אין זיין שלאָס, האָט איהם געמאכט פאר א קאוואליער, האָט איהם בעשטימט 20 טויזענד ליוורען א יאָהר געהאלט. זיין נייגונג צו אָב־שפּאטען, אָבלאכען, זיין קנאה, זיינע אינטריגען און פּאָלעמישע שטרייטיגקייטען, זיין איבערמעסליכע דורשט נאָך כבוד און געלד האָבען זעהר גיך איבערגעפיהרט דיא גוטע פערהעלטניסע צווישען איהם און דעם קעניג. דער פּרעזידענט פון דער בערלינער אקאדעמיע פון וויסענשאפט א געוויסער מאָפּערטיוס איז געוועזן זעהר א בעגרענצטער מענש און א פּעדאנט. טראָץ דעם וואָס פרידריך האָט איהם געאכטעט, האָט וואָלטער זעהר פון איהם אבגעלאכט. ער האָט דעם וויסענשאפּטליכען פּרעזידענט אָנגערופען מיט'ן נאָמען אקא־קיא און האָט געמאכט חוזק פון זיין פּלאַן דורכבויערן דעם קוגעל פון דער ערד דורך און דורך... דאָס האָט ארויסגערופען א פּאָלעמיק צווישען איהם און זיין קעניגליכען תלמיד, וועלכער האָט זיך אויך געדעכענט פאר אגאנצען קענער (פיעלע פון דיעזען קעניגליכען קע־נערס ווערקע זיינען געווען בעארבייטעט און רעדאקטירט פון וואָל־טערן). אין 1753 יאָהר האָט וואָלטער געמוזט פערלאָזען דייטש־לאנד. אויף דער דייטשער גרענעץ האָט מען איהם פערהאלטען מיט זיין געפּעק און מי האָט צוגענומען ביי איהם א שקאטולקע מיט פרידריך'ס מתנות. אָבוואָהל שפּעטער האָט זיך וואָלטער מיט זיין תלמיד איבערגעבעטען, אָבער גוטע אמתע פריינדע וויא פריהער זיי־נען זיי שוין קיין מאָל ניט געוועזן. אומקערען זיך צוריק קיין פּאריז האָט מען וואָלטערן ניט ערלויבט ער האָט זיך געקויפט אלאנדגוט (א אימעניע) אויף דער גרענעץ פון שווייצערלאנד און פראנקרייך, וועלכע האָט זיך גערופען פערנעי. דאָ האָט ער פערבראכט דיא איב־ריגע צוואנציג יאָהר פון זיין לעבען אלס א באראָן און א מאגנאט אומגעבען מיט א גאנצע סוויטע פון בעדיענטע, פריינדע, אנהענגער און פערעהרער. דיא גרעסטע לייט פון דער וועלט פלעגען פאָהרען

קיין פערנעי, וויא חסידים פאָהרען צו א צדיק. זיין יעהריגער איינ־קונפט איז געווען איבער 140 טויזענד ליווערן און ער האָט געלעבט וויא א פירשט אין לוקסוס און פערגניגען. דאָ האָט ער געהאט זיין אייגענעם טהעאטער פיר וועלכען ער פלעגט שרייבען שטיק, ער אליין פלעגט זיי אויפפיהרען, ער אליין און זיינע פריינדע פלעגען זיי שפּיעלען. ביז דיא לעצטע מינוטען פון זיין לעבען איז ער געווען טהעטיג, פולל מיט ענערגיע און ענטוזיאזם. ער איז געשטאָרבען אין דער שטאָדט, וואו מען האָט איהם ניט ערלויבט צו לעבען. — אין פּאַריז, אין דעם יאהר 1778, אין דער עלטער פון 84 יאהר. אין דעם יאָהר 1878, אין דעם טאָג פון זיין הונדערט יעהריגען טויט, איז אין פּאַריז געווען זעהר גרויסע און גלענצענדע פעסטליכקייטען. אין דעם יאָהר 1891 האָט מען איהם אין פערנעי געשטעלט א גרוי־סען און מערקווירדיגען מאָנומענט.

מי וואָלט געדארפט האָבען פיעל פּלאַץ בלויז צו דערמאָנען דיא נעמען פון אללע זיינע ווערקע. ער האָט פערפאסט איבער פופציג דראמען, קאָמעדיען און טראגעדיען. פון זיינע טראגעדיען זיינען מעהר בעקאנט „זאירע“, „עראפּע“ און „מאהאמעד“, דיא לעצטע איז איבערזעצט פון דעם גרויסען דייטשען דיכטער געטע. פון זיינע גרויסע עפּישע פּאָעמען זיינען מעהר בעריהמט זיין מייסטערווערק „העגריאדא“ און דיא „פוסעל'ן“ אין וועלכע ער מאַכט חוזק פון דער הייליגער שזאנע דארק פון זיינע פיעלע ערצעהלונגען און נאָוועלען זיינען מעהר בעקאנט „קאנדיד“ און „זאדיק“, אין וועלכע ער קריטיזירט דיא רעליגיאָן און דיא סאָציאלע פערהעלטניסע פון דער געזעלשאפט. זיינע פילאָזאָפישע טראקטאטען, זיין פילאָזאָ־פישע ענציקלאָפּעדיע, זיינע היסטאָרישע מאָנאָגראפיען, זיינע אב־האנדלונגען וועגען דער פילאָזאָפיע דער היסטאָריע וועגען רעליגיאָן, און, הויפּטזעכליך, זיינע פובליציסטישע ארטיקלען האָבען קיין צאָל ניט. א גרויסע היסטאָרישע בעדייטונג האָט זיין קאָרעספּאָנדענץ— ווארום זיינע קאָרעספּאָנדענטען זיינען געווען דיא גרעסטע געלע־רענטע פון זיין צייט, דיא גרעסטע דיכטער און שרייבער, דיא גרעס־טע הערשער און קעניגע.

קיין שרייבער אין דער וועלט האָט ניט געשפּיעלט אזא גרויסע ראָללע, וויא וואָלטער.

.2

וואָלטער אלס מענש און שרייבער.

וועגען וואָלטער'ן זיין לעבען, זיין טהעטיגקייט, זיין איינפלוס אויף דער ציוויליזירטער וועלט פון 18 יאהרהונדערט און זיינע ווערקע. וועלכע זיינען, וויא מיר האָבען אויבען דערמאָנט געדרוקט אין 70 וואָליומס קען מען און מי דארף שרייבען זעהר פיעל. אין א קליינע בראָשורע איז מעגליך צו געבען וועגען איהם נאָר א קורצע כאראקטעריסטיק.

עס איז געווען א צייט, ווען מי האָט דיא רעאקציאָנערע וועלט געשראָקען מיט וואָלטער'ן, וויא מען שרעקט קליינע קינדער מיט דעם „בוגימען"... דער נאָמען „וואָלטעריאנעץ" איז געווען אזא קללה פונקט וויא איצט ביי דער בורזשואזער וועלט דיא שמות: ניהיליסט, סאָציאליסט, אנארכיסט. עס איז ניט שרעקליך! ער איז ניט געווען קיין רעוואָלוציאָנער אין קיין זינען, דיא עקאָנאָמישע פּערהעלטניסע פון זיין צייט האָבען איהם ניט אינטערעסירט אלס א וויכטיגע סאָציאלע פּראבלעם. אָבוואָהל עס האָבען שוין דאמאָלס עקזיסטירט דיא עקאָנאָמיסטען, וועלכע זיינען אונז בעקאנט אלס פיזיאָקראטען. (דיא דאָזיגע עקאָנאָמיסטען האָבען געלערענט דאָס די רייכקייט פון נאציאָנען בעשטעהט ניט אין גאָלד און זילבער, נאָר אין פּראָדוקטען פון אגריקולטור, דאָס אלע מענשען האָבען דאָס גלייכע רעכטע צו געניסען דיא פריכטע פון זייער ארבייט און דאָס איז אוננאטירליך— ליידיג־געהער זאָלען לעבען א גוטען טאָג און דיא וואָס ארבייטען זאָלען ליידען נויטה). ער איז ניט געווען קיין פּאָליטישער ראדיקאל, ער האָט געמאכט חוזק פון דיא שרייבער, וועלכע האָבען געגלויבט אין א רעפּובליקאנישע פאָרם פון רעגיערונג. פארקעהרט, ער האָט געגלויבט אין דיא נויטווענדיגקייט פון אן אווטאָקראט, ער מוז נאָר זיין א געבילדעטער און „הומאנער

דעספּאָט". וואָלטער איז זאָגאר קיין געוועהנליכער דעמאָקראַט ניט געווען. ער האָט גאַנץ אָפּפען געלאַכט פון די קאַנאַליען, פון וועלכע עס בעשטעהט דאָס פאָלק, דער פּעבעל, די פּראָסטע מענשעלאַך. שוסטער און דיענסטמיידלאַך אויפקלעהרען, זאָגט ער, דאָס איז ניט אונזער זאַך, דאָס איז די אויפגאַבע פון אַפּאָסטאָלען. עס האַנדעלט זיך ניט אין דעם, זאָגט ער, אונזערע לאַקעיען פערהינדערען פון צו גיין אין קירכע, הערען דרשות און דאַווענען... „מיר וועלען גיך האָבען אַ נייעם הימעל און אַ נייע ערד. אָבער ווער? די אַנשטענדיגע לייט נאָר. וואָס בעטרעפט די קאַנאַליען, דעם פּעבעל איז די דומ־סטע ערד און דער דומסטער הימעל געראַדע דאָס וואָס זיי דאַרפען. דאָס פאָלק וועט אימער דום און באַרבאַריש בלייבען. זיי זיינען אָקסען, וועלכע דאַרפען האָבען אַ יאָך, אַ שטאָהל און אַ בינטעל שטרוי".

ער איז אפילו קיין אטעאיסט אויך ניט געווען. ער האָט גע־גלויבט אין אַ פּערזענליכען גאָט און האָט זעהר פיעל געשריעבען, אום צו איבערצייגען די אונגלויביגע, אַז אַ גאָטט איז אַ נויטווענ־דיגע זאַך. די גאַנצע וועלט ווייסט זיין בעריהמטע סענטענץ: „אויב עס איז ניטאָ קיין גאָטט, מוז מען אַזעלכען ערפינדען". געבילדעטע מענשען און פילאָזאָפען האָט ער נאָך וויא עס איז ערלויבט צו זיין אַטעאיסטען, דאָס פאָלק אָבער מוז האָבען אַ גאָטט, ווייל דאָס איז פּראַקטיש. דער פּראָסטער מענש זאָל ניט מורא האָבען פאַר'ן גיהנם, פאַר שמיץ, וועט קיין פאָרם פון רעגיערונג קענען עקזיסטירען און קיין אָרדנונג אין דער געזעלשאַפט. מיט דיעזער טעאָריע זיינער האָט ער געהאַט פיעל קאָפּ־דרייעניש. ער האָט געגלויבט אין גאָטט אין שכר ועונש, און האָט ניט געגלויבט אין דער אונשטערבליכקייט דער זעעלע. ער האָט געלאַכט פון די, וואָס גלויבען אַז דער מענש האָט ערגעץ וואו אַ נשמה. פרעגט זיך, אַז קיין נשמה איז ניטאָ און קיין יענע וועלט איז ניטאָ, וויא אַזוי וועלען די פּויערען און קאַ־נאַליען בעשטראָפט ווערען פאַר זייערע חטאים און עברות? אויף זיינע עלטערע יאָהרען, ווען ער איז געווען זעהר רייך און האָט גע־לעבט וויא אַ באַראָן, האָט ער אין זיין אימעניע אויפגעבויט אַקירכע,

אויף וועלכער עס איז געווען אויפגעשריעבען: וואלטער האט דאס אויפגעבויט פאר גאטט! פאר זיין שטארבען האט ער ערקלערט אפפען, אז ער וויל שטארבען אין דער הייליגער קריסט־קאטאליש־אפאסטאלישער קירכע. און פאר זיין טויט האט ער אונטערגעשריע־בען א פאפיער, אין וועלכער ער האט זיך ענטזאגט פון אללעם וואס ער האט געשריבען געגען קריסטענטהום. מיט אייןווארט, וואלטער איז אין קיין הינזיכט ניט געווען צו ראדיקאל. נאך פאר איהם און אין זיין צייט זיינען געווען דיינקער, וועלכע האבען א סך ראַ־דיקאלער בעהאנדעלט אללע פראגען פון גזעללשאפטליכען לעבען. פאר וואס־זשע פלעגט פאללען אן אימה ופחד אויף דער רעאקציאָ־נערן וועלט, אז מען פלעגט נאר דערמאנען זיין פערהאסטען נאמען ?

מען זאגט, וואלטער איז געווען א גרויסער קעמפפער פאר דיא פרייהייט דעס ווארטעס, פאר דיעזען קאמפף זיינעם איז ער עט־ליכע מאל געזעסען אין באסטיליע און איז פערטריעבען געווארען פון זיין פאטערלאנד. דאס איז ניט ריכטיג. ער איז ניט געווען קיין בראווער בעוואגטער קעמפפער, ער איז נאר געווען א שרעקלי־כער דעמאגאג. ער האט ניט געהאט קיינע פרינציפען, קיינע סימ־פאטהיען, קיין הייליגטהום. וויא אן אכזר דאט ער פערפאלגט מיט א טייוולישע ענערגיע זיינע אינטערעסען, אהן רחמנות, אהן מיט־לייד, אהן אבשיי. אבער ער איז קיינמאל ניט ארויס אין א'ן אפע־נעם קאמפף געגען דיא, וואס אונטערדריקען און רויבען דיא פריי־הייט. פארקעהרט, זיין גאנצען לעבען איז ער געווען א מחותן מיט קיסרים קעניגע, פירסטען, פרינצען... האט זיך גע'חנפ'עט צו זיי, געשנארעט געלד ביי זיי, געמאכט זיי קאמפלימענטען. ער איז געזעסען אין באסטיליע פאר פאסקווילען און שמוציגע ארטיק־לען, וועלכע ער פלעגט ארויסלאזען אונטער א פרעמדען נאמען.... ער האט קיין מאל ניט געהאט קיין מוט מודה זיין זיך, אז אן ארטיקעל, וועלכער האט אימיצען פון דיא גרויסע בייז געמאכט, איז געווען געשריעבען פון איהם.... ער פלעגט זיך שווערען אז דאס איז א בלבול און שטילערהייט פלעגט ער צו בעקאנטע און בעריהמ־

טע מענשען, צו ליעבהאָבער פון סענזאציאָן און סקאנדאל געבען קאָפּיעס פון זיין שריפט... דאס האָט איהם געמאכט פאר א גע־פּעהרליכען מענשען.

אלס מענש איז ער געוועזן א שרעקליכער עגאָאיסט. דיא מענשען, זאגט ער, זיינען געשאפען צו זיין אָדער איין אמבוס אָדער א האמער. איך וויל בעסער זיין א האמער... ער האָט געקלאפּט וואו ער האָט נור געפונען מעטאל צו שמיעדען. ער האָט געדענקט נור פיר זיך, האָט ליעב געהאט כבוד, האָט געוואָלט זיין רייך און האָט ניט מקפּיד געוועזן וועגען מיטלען... ער האָט געמאכט געלד און פיעל געלד, וואָרום ער איז ענדליך געוואָרען א גרויסער עושר, ניט פון שרייבען, נור פון פערשיעדענע אַפערעס, האָט געגעבען געלד אויף פּראָצענט, געהאנדעלט מיט פּאַפּיערען, געוועזן א קאָנ־טראקטאָר, א פּאָדריאטשיק, א ספּעקולאנט און איז געוועזן זעהר א קארגער, אָבוואָהל ער האָט ניט געהאט ניט קיין ווייב און ניט קיין קינדער. אויף דער עלטער, ווען ער האָט געלעבט אין זיין פּאלאץ אין זיין אייגענע אימעניע פערנעו, אויף דעם גרענעץ פון שווייצערלאנד און פראנקרייך, האָט ער געלעבט וויא אללע מאג־נאטען מיט אן אייגענעם טהעאטער, אייגענע פּאָדראנעס, פערד, וועגען, גלחים און פערעהרער. אין דער צייט פלעגט ער אמאָל זיך ארויסצייגען אויך אלס א בעל צדקה, אבער ווער ווייסט, וועלכע מאָטיוועו ער האָט דערביי געהאט. ער איז ניט געוועזן קיין גוטער מענש. האָט קיין מאָל ניט מוחל געוועזן, אויב מען האָט איהם פּוגע בכבוד געוועזן. אין פילאָזאָפישע טראקטאטען, אין פּאָעמען, אין דראמען פלעגט ער געפינען פּלאטץ פיר זיינע פּערזענליכע חשבונות, וויא פון זיינע שונאים נקמה נעהמען, שימפּפען און בע־ליידיגען זיי. ער איז ניט געוועזן קיין אויפריכטיגער מענש. אין דיא אויגען האָט ער געזאגט אזוי און אונטער דיא אויגען אנדערש. אַלס וואָלטער האָט ער גערעדט פון א פּערזאָן אזוי און אונטער אן אויסגעטראכטען נאמען פלעגט ער שרייבען גאָר אנדערש. פריעדריך'ען דעם גרוסען פלעגט ער שרייבען, אז ער איז דער שלמה המלך און אונטער דיא אויגען פלעגט ער איהם רופען אפּפע... דער

רוססישער צאַריצע יעקאַטערינאַ האָט ער געשריעבען אז זיא איז דיא איינציגע „סעמיראמיס דעם נאָרדענס'... און מיט א קורצע צייט פריהער האָט ער דאסזעלבע געשריעבען דער האלב־ווילדער צאַריצע יעליזאוועטע... דער עיקר איז געווען ביי איהם נאָר צו קריגען א קאָממישאָן. ווען ער איז געווען ביי פריעדריך'ען אין פרייסען האָט ער געוואָלט ווערען א געהיימער אגענט פון זיין רעגיערונג און אויסגעפינען פאָליטישע סעקרעטען... עס האט איהם אבער ניט געגליקט... פריהער האָבען איהם דיא פראנצויזישע דיפּלאָמאטען ניט געגלויבט און שפּעטער האָט זיך פריעדריך ניט געלאָזט נאררען. ער האט זיין רבי, וואָלטער'ן, זעהר גוט פערשטאנען. דיינע ווערקען, האָט פריעדריך געזאגט וואָלטער'ן, פערדיענען מאָנומענטען און דיינע טהאטען פערדיענען קייטען. — „עס איז גוט וואָלטער'ן צו לעזען, אבער ניט צו קענען"‪.... עס איז אין וואָלטערס כאראקטער ניט געלעגען צו פיהלען ווארימע פריינדשאפט און ליבע... פיעלע פרויען האָבען איהם געליבט, פערגעטערט, ער אָבער האָט זיך נאָר אמוזירט... איהם האָט ליעב געהאט דיא בעריהמטע אקטריססע אנדיענא לוקובריער, איהם האָט ליעב געהאט א יונגעס מעדכען וועלכע ער האָט בעגעגענט אין דער פּראָווינץ... ער האָט זיא געבראכט קיין פּאריז, צוגעזאגט צו מאבען זיא פאר א בעריהמטע אקטריסע און ווען ער האָט זיא ניט געדארפט מעהר, האָט ער זיא פערגעסען.. שפּעטער ווען זיא האָט געהייראטהעט מיט א בעריהמטען נאָבעלמאן, האָט ער זיא ווידער געוואָלט בעגליקען, האָט זיא איהם אבער געהייסען נעהמען דעם וועג... דאס האָט איהם ניט לאנג פערדראָסען, ער האָט זעהר גיך געפונען אנדערע געליעבטע... דיא איינע פרוי מיט וועלכע ער איז געווען פערבונדען א היבשע צייט איז דיא מארקיזע דו שאטעל.... אין יענע צייטען האָבען די העכערע קלאַסע מענער ניט געהאַט ראַגעגען, זייערע פרויען זאָלען האָבען געליעבטע, טרייהייט אין פאַמיליען־לעבען האָט זיך גערעכענט פאר אן אבגעשמאקטע זאך, וועלכע איז ארויס פון דער מאָדע. וואָלטער איז געווען פיעל יאהרען דער מארקיזעס געליעבטער, ער האָט געלעבט רוהיג אין איהר

שלאָסס מיט אללע בעקוועמליכקייטען... זיא איזווירקליך געוועזן א מערקווירדיגע פרוי, קלוג, שעהן און זעהר געבילדעט.... זיא האָט דעם גרויסען וואָלטער געהאלטען אינטער איהר פאַנטאָפעל, דער־פאר האָט ער זיך נעבען איהר אזוי לאַנג געהאלטען... דאס טרעפט זיך שטענדיג מיט מענשען, וועלכע האָבען אזעלכע חאראקטערס וויא וואָלטער. דאַ איז דער פלאַץ צו בעמערקען, אז ער האָט פער־ביטען זיין ריכטיגען נאָמען אום צו פערלייקענען אז ער שטאמט פון א קליין־בירגערליכע פאמיליע... ער האָט זיך א נאָמען געגעבען פאַן וואָלטער, עס זאָל אויסזעהן גרויסארטיגער און זאָל קלינגען בעססער.

עס איז געוועזן א צייט, ווען מען האָט וואָלטער'ן גערופען: דער קעניג פון דיא דענקער פון 18טען יאהר־הונדערט. דידעראָ איז געוועזן א סך א טיעפערער דענקער פון וואָלטער'ן. זשאן זשאק רוססאָ איז א סך נעהנטער צוגעגאנגען צו אלע וויכטיגע פראָבלע־מען פון'ם סאָציאלען לעבען. אמת, וואָלטער האָט אויפגעשריבען זיעבציג בענדער. ער איז געוועזן א פילאָזאָף, א היסטאָריקער, א פאָעט, א דראמאטורג, א ראָמאניסט. אָבער פערנעהמט דען וואָל־טער א פלאַץ אין דער פילאָזאָפיע אלס א זעלבסטשטענדיגער פי־לאָזאָף? האָט ער געשאפען א פילאָזאָפישע סיסטעם? אין קיין היסטאָריע דער פילאָזאָפיע געפינט איהר ניט וואָלטער'ן צווישען דיא פילאָזאָפען. אפילו זיינע גרעסטע פערעהרער אנערקענען נאָר, אז וואָלטער איז געוועזן דער געשיקטעסטער מענש אין דער וועלט נאָר צו ערקלעהרען און פאָפולער מאכען פילאָזאָפישע געדאנקען פון אנדערע. אין אללע זיינע 70 ביכער געפינט מען ניט איין ווערק, וועלכע זאָל איהם אין דער געשיכטע דער ליטעראטור שטע־לען אויף איין פלאַטץ מיט דיא וועלט־בעקאנטע קלאסיקער. ער האָט ניט אויפגעשריעבען קיין „פויסט", קיין „האמלעט", קיין „דאָן קיכאָט". אללע זיינע ווערק האָבען נאָר א היסטאָרישע בע־דייטונג און זעלטען ווען איהר קענט וואָלטער'ן געפינען אין א פריוואט ביבליאָטהעק.

אלס א היסטאָריקער איז ער בעקאנט נאָר מיט זיינע שבחים,

וועלכע ער האָט געשריעבען וועגען דעם מערדער און בוטשער קארל דעם עלפטען, וועגען דעם אויסגעלאסענעם דעספּאָט און טיראַן לודוויג דעם 14טען, וועלכען וואָלטער האָט פארגעטערט. ער האָט געשריעבען דיא געשיכטע פון רוסישען צאר פּעטער, ווייל ער האָט געהאט אָן אָרדער און האָט געקראָגען גוט בעצאהלט. ווען זשאן זשאק רוססאָ האָט זיך ערלויבט אויסצודריקען א געדאנק, אז רוססלאנד איז א פינסטערע מאכט, וועלכע דראָהעט דער גאנ־צער ציוויליזרטער יעווראָפּא, איז וואָלטער אויף איהם ארויפגע־פאללען מיט דיא ניעדריגסטע בעליידיגונגען, האָט איהם אנגערו־פען א פליעג, א גאָרנישט, וועלכער וויל פון זיין בוידעם זעהן דיא עראייגניססע פון דער וועלט־געשיכטע. שלאָסער זאגט, אז פון אללע היסטאָרישע ארבייטען פון וואָלטער, איז נאָר זיין געשיכטע פון לודוויג דעם 14טען דיא איינציגע פון וועלכע מען קען זיך ער־לויבען, און דאס מיט א גרויסע פאָרזיכטיגקייט, איינינע בעמערקונ־גען צו ענטלייהען.

ער האָט אויפגעשריעבען זעהר פיעל דראמען און איינינע קאָמעדיען, וועלכע האָבען אין זיינער צייט געמאכט א שטורם. וואו זיינען זיי איצט? וואו שפּיעלט מען זיי? וועמען זיינען זיי בעקאנט? ער אליין האָט זיך געהאלטען פאר א זעהר גרויסען דראמאטורג, האָט געשריבען אין א הויף־פערקינצעלטען קלאסישען טאָן, נאָך דיא אללע רעגעלען און קאזיאָנע געזעצע פון טראגעדי. פון שעקספּיער'ן האָט ער ניט זעהר שטארק געהאלטען. אָבוואָהל ער האָט צוגעגעבען, אז שעקספּיער איז א זשעני, אָבער זיינע דראַ־מען זיינען געשריעבען געוואָרען צו ווילד און בארבאריש. זאָגאר „האמלעט“ איז נאָך זיין מיינונג א שטיק וואו איינער ווערט משוגע אין ערשטען אקט, דער צווייטער אין צווייטען אקט, אין דריטען אקט שלאָגט מען זיך און מען טרינקט, נאכדעם גראָבט מען א קבר אויף דער ביהנע, מען שלאָגט זיך און מען פערגיפטעט. ווען ער, וואָלטער, וואָלט האָבען א מאכט, זאָגט ער, וואָלט ער שעקס־פּירען ניט אריינגעלאָזט אין פראנקרייך. און דאָך וואס האָט ער אליין געטהאָן? ער האָט אין זיינע דראמען נאָכגעקרימט שעקס־

פירען, האט געמאכט אן אָטהעללאָ נאָך זיין מוסטער, האט געווי־
זען שעקספיערן וויא מען דארף שרייבען ראָמעאָ און דזשוליא א. ז.
וו. לעסינג האט געמאכט א תל פון וואָלטער'ס דראמען אין זיינע
קריטישע בריעף וועגען דראמאטורגיע. ער האט פשוט איבער־
צייגט אז ער איז א שארלאטאן. וועגען וואָלטער'ס דראמא „מע־
ראָפע" ערצעהלט לעסינג, וויא אזוי דאָס שטיק איז גענומען גע־
וואָרען ביי א איטאליענישען שרייבער. וויא אזוי וואָלטער אליין
האט אונטער דעם נאָמען פון אן אויסגעטראכטען לינדעל אויפ־
געשריעבען א פאסקוויל אויף דעם אָריגינעלען פערפאסער, האט
איהם געמאכט מיט דער בלאָטע און געצייגט אויף וויפיעל זיין
„מעראָפע" שטייט ניעדריגער פון דעם גרויסען וואָלטער'ס „מע־
ראפע". דארויף האט כלומר'שט שוין אליין וואָלטער געענטפערט,
אז אָבוואָהל דעם איטאליענערס „מעראָפע" האט אין זיך גרויסע
פעהלערן, איז דאָך לינדעל ניט אין גאנצען גערעכט. מיט אזעלכע
פּאַרטעלען, רעקלאמען און פאלשע פסעוודאָנימען האט זיך וואָל־
טער זעהר אָפט בענוצט.

זיינע פּאָעטישע ווערקע זיינען זעהר גלענצענד, קלינגענד אין
זעהר א רייכע שארפע שפראכע, זיי זיינען אבער קאלט, טרוקען
און געפיהללאָז, ווארום ער אליין איז געוועזן א טרוקענער קאל־
טער מענש, אָהן געפיהל און אָהן הארץ. זיינע פּאָעזיען בעריהרען
קיינע גרויסע פּראָבלעמען און רעדען ניט צו דער זעעלע פון'ם מענ־
שען. זיינע ראָמאנען קען מען רעכענען פאר אללעס אין דער
וועלט, נאָר ניט פאר בעלעטריסטישע ווערקע. עס איז פילאָזאָ־
פישע טראקטאטען, סאטירען, קריטיקען, אבער קיינע קונסט־
ווערקע, קיינע ראָמאנען. די פּערזאָנען פון זיינע ערציילונגען זיינען
ניט לעבעדיגע מענשען, עס איז מאריאָנעטען, קוקלעס, וועלכע
טאנצען אום, וויל וואָלטער ציהט זיי פאר'י שטריקעל און צווינגט
זיי צו מאכען אלערליי האוואיעס און צו אויסשרייען אזעלכע קלוגע
מאָנאָלאָגען און שארפע געדאנקען, וויא זייער בעל הבית וויל. גע־
נומען זיינען זיי אלע ניט פון ריכטיגען לעבען, נאָר פון א פאנטאס־

טישע אויסגעטראכטע מערכענוועלט... דיא ווירקליכקייט, דאָס רעאלע לעבען שפּיעלען קיין ראָללע אין וואָלטעו'ס ראָמאנען.

אין וואָס־זשע שטעקט זיין קראַפט, זיין מאכט, זיין גרויסקייט? וואונדערן זיך שוין מאנכע פון אייך. איהר האָט נאָר געדולד... בּעפאָר איך וועל פערענטפערן דיא פראגע, וועט איהר אייך נאָך מעהר וואונדערן.

.3

וואָלטער אלס יודען־פיינד.

דיא היינטיגע אנטיסעמיטען מיט אלע זייערע רייד און שריי־בערייען קענען זיך רעכענען געגען וואָלטער'ן אלס קליינע הינטע־לעך. וואָלטער האָט דיא אידען געביסען מיט גרויסע שארפע און גיפטיגע ציינער. וואו ער האָט נור געקענט, איז דאס געוועזען אויפ'ן פּלאַץ אָדער ניט, איז דאָס געוועזען פּאסענד אָדער ניט, אין א פילאָ־זאָפישע אבהאנדלונג, אָדער אין א היסטאָרישע מאָנאָגראפיע, אָדער אין א ראָמאן, אום און אום וואו ער האָט נור געקענט פון דיא אידען אָבלאכען, ערניעדריגען זיי, בעשימפּפען, בעשמוצען, — האָט ער עס ניט פערפעהלט צו טהון פלייסיג און מיט ענערגיע. ער איז אליין געוועזען א געשעפטמאכער און א פּראָצענטניק און דיא אידען האָט ער מיט דעם געשטאָכען דיא אויגען. ער אליין האָט ניט געגלויבט אין השארת הנפש און דיא אידען האָט ער גערעכענט פאר א ניעדריגעס בארבארישעס פאָלק ווייל אין זייער ביבעל זאגט מען צו דיא פרומע אידען נאָר עולם הזה און קיין עולם הבא. פון דער ביבעל, וואו ער האָט נאָר געהאט א געלעגענהייט, האָט ער געמאכט חוזק. אין זיין פילאָזאָפישען ווערטער־בוך, ווען ער קומט צום וואָרט „יוד“ דערציילט ער אין א היסטאָרישע פאָרמע נאָר זיינע מחלוקות, קריעג און מלחמות. זאָגאר זייער העלדישען קאמפּף פיר זייער פרייהייט מיט דיא רוימער לאכט ער אָב און זאגט קאלטבלוטיג, אז דיא רוימער האָבען פיעלע טויזענדער אידלאך פערקויפט ניט טהייערער פון דעם פרייז, וואָס מען נעהמט פיר אַ

בעשעפעניש, וואס דיא אידען טאָרען ניט עסען. ער דערציילט אז דיא אידישע פרויען איז פערבאָטען איז דער ביבעל צו ליעגען מיט אייזלען און פערד, עס איז א סימן אז דיא אידישע פרויען זיינען געוועזן געוואוינט צו אזעלכע דעליקאטעסען. ער מאכט זיך לוסטיג דאריבער וויא טויזענדער אידען זיינען אויסגעשלאכטעט געוואָרען, ווייל אנשטאט „שין" האָבען זיי געזאגט „סין", אָדער ווייל זיי האָבען זיך צוגעריהרט צום ארון קודש א. ז. וו. ער ענדיגט זיין היסטאָרישען איבערבליק מיט דיעזע ווערטער: „דערפון זעהט מען אז דיא אידען זיינען געוועזן שטענדיג אָדער בראדיאגעס, אָדער רויבער, אָדער קנעכט, אָדער מיאטעזשניקעס. זיי זיינען נאָך איצט וואגאבונדען אויף דער ערד, פעראכטעט פון אלע מענשען און טענה'ן נאָך אלץ אז דיא הימלען, דיא ערד, דיא גאנצע מענשהייט זיינען בעשאפען געוואָרען נאָר פון זייער'ט וועגען". ער בעשולדיגט דיא אידען אין דעם, דאס זיי זיינען געוועזן קאניבאלען (האָבען געגעסען מענשען־פלייש) און האָבען צו זייער גאָט געבראכט מענשען פאר קרבנות... אין זיין פילאָזאָפישען ווערטער־בוך גיט ער געגנוג פלאץ אברהם'ן, דוד המלך, אלע נביאים.. מאנכעס מאָל זעהר שארף און וויציג.. וועגען דעם נביא יחזקאל דערציילט ער, אז גאָט האָט איהם געהייסען נעהרען זיך א געוויסע צייט מיט ברויט, וואס איז בעדעקט מיט מענשליכע... יחזקאל האָט קוים אויסגעבעטען ביי גאָט דיא טובה, אנשטאט מענשליכע... איינקנעטען אין זיין ברויט דעם קויט פון א בהמה... א איד אין אמסטערדאם האט איהם געזאָגט, אז מען דארף עס ניט פערשטעהן בוכשטעבליך, עס איז א פאנטאזיע... אויב עס איז א פאנטאזיע, בעמערקט וואָלטער, דארף מען בעסער לעזען דיא פאנטאזיען פון האָמער, ווירגיל און אָוויד. נאָר וועמען עס געפעלט בעסער דיא פראָפעצייהונג פון א יחזקאל זאָל עסען מיט איהם זיין אָנבייסען...

אלס געשעפטמאכער האָט וואָלטער געהאט צו טהון מיט אידישע סוחרים אין ענגלאנד, אין האָלאנד און דייטשלאנד. דאס געוויס, האָט איהם ניט געקענט מאכען פריינדליכער צו דער גאנצער אידישער נאציאָן. ווען ער איז געוועזן אין לאָנדאָן האָט ער

פערטרויעט א קאפיטאל צו א אידען, א געוויסען מענדעס, מיט וועלכען ער האָט געוואָלט ספעקולירען בשותפות. מענדעס האָט באנקראָטירט און וואָלטער'ן איז אנגעקומען נאָר א קליינער טהייל פון זיין געלד. אין בערלין האָט ער זיך פארפלאָנטערט מיט א אידען הירשעל גאָר אין א מיאוסע געשיכטע.... ער האט דורך דעם הירשעל געוואָלט צונויפקויפען פאפירען, וועלכע זיינען פערבאָטען אין פרייסען. ער האָט דאָס געמוזט טהאָן בשתיקה, זיין פאטראָן, תלמיד און פערעהרער, פריעדריך דער גרויסער זאָל דאס ניט וויססען. ער איז דאמאלס געווען פריעדריך'ס קאמער־הערר, האָט געקראָגען פון איהם צעהנער טויזענדער א יאהר, האָט געלעבט ביים הויף, געפאָהרען אין הויף'ס־קארעטען, געגעסען ביים קעניגס טיש און געשפיעלט א ראָללע פון זעהר א גרויסען פריץ. מען ווייס ניט, אויב עס איז וואהר אָדער ניט, דער איד הירשעל האָט ערקלעהרט אז אנדערע אידען, קאָנקורענטען, האָבען אונמיסטען אויפגעהויבען דעם קורס פון דיא פאפירען, איידער ער האָט זיי געקויפט און אז ער האָט דערביי פערלאָרען זיין געלד און אויך וואָלטער'ס געלד... וואָלטער האָט ארויסגענארט ביי דעם אידען א סך טהייערע בריליאנטען, כלומרשט מיט'ן צוועק צו קויפען זיי, און האָט עס ניט געוואָלט צוריקגעבען. דערצו האָט ער נאָך געפעלשט אן אונטערשריפט פון הירשלען. עס איז ארויס אן עפענטליכער סקאנדאל, דער איד האָט דערלאנגט אויף וואָלטער'ן אין געריכט.... פריעדריך האָט פריהער אויך געוואוסט וואס פאר א ניעדריגען כאראקטער וואָלטער האָט, דיעזער סקאנדאל האָט אבער גערויבט דיא לעצטע ביסעל אכטונג וואס דער געקרוינטער תלמיד האָט געהאט צו דעם בעריהמטען רבי'ן. לאָזט צו רוה, האָט פריעדריך צו איהם געזאגט, דעם נייעם און דעם אלטען טעסטאמענט. א פילאָזאָף דארף זיין פריהער פון אלץ איין אנשטענדיגער מענש... דיעזער סקאנדאל האָט געפיהרט נאכדעם דערצו, אז צווישען דיזע צוויי גדולים איז ארויס א מחלוקה. וואָלטער, אלס נוקם ונוטר האָט דאס געוויס ניט געקענט פערגעסען. מערקווירדיג איז דאס, דאס וואָלטער'ס פאפירען און דאָקומענטען ביי דיעזען שמוציגען

פראַצעס פון הירשעל און וואָלטער האָט איבערזעצט פון פראנצוי־זיש אין דייטש דער גרויסער לעססינג, וועלכער איז דאמאלס געווען א יונגערמאן פון א יאהר עטליכע און צוואנציג, דער זעלבער וואס האָט זיך בעריהמט געמאַכט מיט זיין „נאַטהאַן דער ווייזע״ . . . וואָלטער האָט לעססינג'ן ניט געליעבט. לעססינג האָט וואָלטער'ן שוין דאמאלס פערשטאנען...

א פּאָרטוגעזישער איד מיט'ן נאָמען פּינטא, איז ארויס נעגען וואָלטער'ן מיט א פּאָלעמישע בראָשורא... דיא פּאָרטוגעזישע און שפּאנישע אידען האָבען זיך דאמאלס גערעכענט פאר דיא אריסטאָ־קראטען פון אידישען פאָלק און האָבען געקוקט אויף דיא פּוילישע און דייטשע יהודים, וויא דיא יהודים פון דעם ניו יאָרקער אריסטאָקראטישען קוואַרטאל קוקען איצט אויף דיא אידלאך פון דער ניו יאָרקער גהעטאָ. דיזער פינטא האָט געזאגט, אז דאס וואס וואָלטער שרייבט קען זיין איז וואהר, אויב ער מיינט דיא פּוילישע און דייטשע אידען, דיא פּאָרטוגעזישע אבער זיינען איידעל־לייט און אריסטאָקראטען... וואָלטער האָט צוגעגעבען אז פינטא איז גערעכט און ער איז בערייט צו מאכען איין אויסנאהמע פאר דיא פּאָרטוגעזישע אריסטאָקראטען... ער, האָט בערעכענט, אז ער מאַכט דערביי א בעסער געשעפט, אלס זיין אָפּאָנענט, דער אידישער פערטהיידיגער פינטא...

אין זיינע „בריעף געגען זעקס אידען״ גיסט ער ווידער גיפט, שוועבעל און פעך אויף דיא אידען. ער דערמאָהנט זיי ווידער די אלטע חטאים און ענדיגט איינעם פון זיינע בריעף מיט דיעזער פריינדליכער עצה : געהט אייך צו זיין אנימאלס, וואס קענען נאָר רעכענען, צייט איהר זאָלט אנהייבען דיינקען... אויב איהר ווילט געהן קיין פאלעסטינא, זאגט ער אין דיעזע בריעף, געהט אייך גע־זונדערהייט אין דעם לאנד פון שטיינער און זאמד, וואו גאָט האָט אייך צוגעזאגט מילך און האָניג און האָט פארגעסען אז מען דארף ברויט אויך. אבער ווען איהר וועט געהן, בעט איך אייך, לאָזט אונז איבער עטליכע אידען, ווארום אויב מיר זיינען אין רעליגיאָן

זאכען אזוי נאַרריש וויא איהר, זייט איהר אין פראגען פון קויפען און פערקויפען א סך קליגער פון אונז...."

וואס דיא אידען קענען מאכען געלד ביים קויפען און פער־קויפען, דאס איז געווען דיא איינציגע זאך, וואס ער האָט דיא אידען מקנא געווען.

פאר וואס־זשע רעכענט מען וואָלטער'ן פאר א גרויסען מענשען?

.4

וואלטער אלס א־יפקלעהרער.

ניט אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע און ניט אין דער געשיכטע פון ליטעראטור דארף מען זוכען וואָלטער'ס פלאַץ, איהם קומט א בעזונדער קאפיטעל און א גרויסער קאפיטעל אין דער אל־געמיינער וועלט־געשיכטע, וועלכע דערציילט וויא דיא קולטור פון דער מענשהייט האָט זיך ענטוויקעלט, וויא אזוי דער גייסט פון דעם מענשען האָט זיך עמאנסיפירט פון דעם יאָך פון אבערגלויבען און האָט זיך בעפרייט פון דיא קייטען פון פאנאטיזמוס. אין דער וועלט־געשיכטע דארף וואָלטער פארנעהמען פלאַץ וויא דער רע־פאָרמאטאָר מארטין לוטהער און דער קריעגס־פיהרער נאפּאָלעאָן באָנעפארטע. ער איז א נאפּאָלעאָן און א לוטהער צוזאמען! וויא נאפּאָלעאָן האָט ער מיט זיין פראנצויזישער ארמעע, א ארמעע פון גלענצענדע שריפטען שארפע קריטיקען, גיפטיגע סאטירען, הומאָ־ריסטישע חאראקטעריסטיקען, געשריעבען אין דער קלינגענדער רייכער פראנצויזישער שפראכע,—מיט דיעזער ארמעע האט ער איינגענומען דיא גאנצע ציוויליזירטע יעוראָפּע, אומגעוואָרפען אלע גרענעצען פון דער אלטער טראדיציאָן, ארונטערגעשמיסען הערשענדע מיינונגען און געזעצט אויף דיא טהראָנען פון דעם מענשענס אינטילעקטואלען קעניגרייך נייע רעגירענדע געדאנ־קען, נייע הערשענדע אנשויאונגען. וויא לוטהער איז ער געווען איין רעפארמאטאָר. לוטהער האט רעפאָרמירט יעוראָפּא דערמיט וואס ער האָט אָבגענומען דעם אָווטאָריטעט בייא דעם פאבסט פון רוים. דער איינציגער אווטאָריטעט, האָט ער געזאָגט, איז אין דיא

הימלען.... וואָלטער האָט רעפאָרמירט דיא ציוויליזירטע וועלט דערמיט, וואס ער האט אָבגענומען דעם אווטאָריטעט ביי דיא הימלען, און האָט ערקלעהרט, אז דער איינציגער אווטאָריטעט איז דער מענש אַליין. וואָלטער איז ניט געוועזן קיין פילאָזאָף, ניט קיין פאָעט, ער איז געוועזן אַ גרויסער אויפקלעהרער און עמאַנסיפּאַטאָר! א קריעגס־גענעראל אָהן עפּאָלעטען, א רעפאָרמאטאָר אָהן א יאר־מולקע פון א מאָנאך.

דיא דענקענדע מענשען פון 18טען יאהר־הונדערט האָבען פריי־הער פון אַלץ אנגעהויבען רעדען פון דעם מענשענס אינטערעסען, שפּעטער שוין האָט מען אָנגעהויבען צו רעדען פון דעם מענשענס רעכטע. דער מענש האָט אין דער אלטער רעאקציאָנערער וועלט ניט געהאט קיין פּערזענליכע אינטערעסען אין דעם לעבען; ער האָט נאָר נעלעבט צוליעב גאָטט און זיינע פאָרשטייער.... דאס האָט געפיהרט צו דעם געגענזאַץ דאס דיא דענקער פון דעם 18טען יאהר־הונדערט זיינען געווען גרויסע עפּיקוריער, האָבען פּראָפּאגאנדירט דיא אידעע פון אינדיווידועללען גליק און אוטיליטאריזם — פער־זענליכע נוצליכקייט, דערפאר זעהען מיר אז אין 18טען יאהר־הונדערט האָבען פּרינציפּען געשפּיעלט א קליינע ראָללע, דיא הויפּטזאכע איז געווען דער צוועק — ערקלעהרען דעם מענשען זיינע אייגענע אינטערעסען... וואָלטער איז ניט געווען קיין פּרינציפּיעלער מענש! זיין ארבייט איז געווען א נעגאטיווע, ניט קיין פּאָזיטיווע... ער האָט ניט געבויט, ער האָט צושטערט אַלטע געביידעס, ער איז געקומען אבלאכען, פערשפּאָטען, פערניינען, קריטיזירען, רייסען דיא דומהייט פאר דיא אויערען און ער האָט עס געטהאָן מיט א מערקווירדיגע ענערגיע זיין גאנצען לעבען, און געלעבט האָט ער דערצו זעהר לאנג. ער איז ניט געוועזן קיין אידעאליסט, ער האָט ניט פילאָזאָפירט צוליעב דער פילאָזאָפיע, און ניט פּאָעטיזירט צו־ליעב דער פּאָעזי, ער איז געווען א פּראקטישער ארבייטער, וועלכער האָט געוואָלט קומען אין בעריהרונג מיט דער גאנצער וועלט, אויפ־קלעהרען יעדען מענשען און רעדען צו יעדען מיט א פערשטענד־ליכע שפּראכע. אויב איהר ווילט אייך פאָרשטעללען דיא קראפט

און דעם געוואלטיגען איינפלוס פון וואָלטער'ן, נעהמט אללע ציי־טונגען פון דער גאנצער וועלט, אללע זשורנאלען, וויסענשאפטליכע און פּאָליטישע צייטשריפטען לייגט דאָס אללעס צונויף, זייערע דרוק־מאשינען, ארמעען שרייבער און מיללּיאָנען מיטארבייטער, פערקערפּערט דאס אללעס אין איין מענשען — דאס איז וואָל־טער! ער איינער איז דאמאלס געווען דיא גאנצע וועלט־פּרעססע; איהם האָט געלעזען דיא גאנצע ציוויליזירטע וועלט... ער אליין איז געווען דער לייטענדער גייסט פון דער עפענטליכער מיינונג פון גאנץ יעווראָפּא, אין איהם אליין איז געזעסען אן ארמעע רעפּאָרטיאָרען— פולל מיט פייער און ענערגיע, אין איהם זיינען געווען פערקערפּערט טויזענדער רעדאקטאָרען מיט טאלענט, לאָגיק, פּראקטישע פעהיג־קייט. ער האָט פּאָפּולאריזירט וויססענשאפט מיט איין פּראקטישען ציעל, דער פערדריקטער מענש זאָלל אָנהייבען לעבען מיט זיין שכל, ער האָט געשריען איבער דער גאנצער וועלט און געפּאָדערט גערעכטיגקייט פאר דעם מענש און האָט געלערנט דעם מענשען פארשטעהן זיינע אייגענע אינטערעסען... זיינע שריפטען האָבען דערפאר געהאט א גרויסע בעדייטונג נאָר פאר זיין צייט, זיין טהע־טיגקייט אבער וועט האָבען א בעדייטונג איממער, זאָ לאנג ביי דער מענשהייט וועט האָבען א בעדייטונג אויפקלעהרונג און פּראָ־גרעסס. וואָלטער האָט געהאט א גוטען קאָפּ, א קלוגען קאָפּ, א שארפען מח און האָט געגלויבט נאָר אין אינטעלעקטועלע טהעטיג־קייט... האָב שכל! זיי ניט קיין נארר! מען דארף ניט גלויבען — מען דארף פערשטעהן! דאס איז דאס איינציגע וואס ער האָט גע־פּרעדיגט אין אלע זיינע זיעבציג ביכער. אלס קלוגער פּראקטישער ארבייטער האָט ער אליין גוט פארשטאנען דיא בעדייטונג פון זיין שרייבען. מיט אזא געפעק וויא מיין שרייבען, האָט ער גע־זאגט, קומט מען ניט צו דער נאכוועלט.... איינס קען איך זאגען, איך האָב מיינע לעזער ניט געלאנגוויילט... ניין! ער האָט געשריבען לעבעדיג, קלוג, אינטערעסאנט. ער איז געגאנגען גלייך צום פּונקט, גערעדט צו דער זאכע, האָט זיך ניט געפּוילט פיעל מאָל אין פער־שיעדענע פאָרמען איבער'חזר'ן דאָס זעלבע, ביז ער האָ טזיין גע־

דאנק אריינגעהאקט אין דעם לעזער'ס קאָפּ. זיינע דראמען, זיינע ראָמאנען, זיינען ניט געשריעבען צו בלייבען ליטערארישע מאָנו־מענטען, זיי זיינען געשריבען געוואָרען מיט דעם זעלבען פּראקטי־שען ציעל; אויפקלערען דעם מענשען, עמאנסיפּירען זיין גייסט, בעפרייען זיין פערדולטען קאָפּ פון דונקעלהייט און אבערגלויבען. ער האָט זיך בענוצט מיט דיא אללע פאָרמען פון ליטעראטור נאָר אויפצוקלערען דעם מענשען. וואס געהט אייך אָן דער כאראקטער און דיא פערזענליכקייט פון דעם לאמפּאָושציק, וואס צינדט אָן דיא לאמפּען ביי נאכט אין דיא גאסען פון שטאדט? איהר ווייסט נאָר, דיא גאסען זיינען בעלייכטעט. וואָלטער איז געווען דער גרויסער, מעכטיגער, אונערמידליכער לאמפּאָושציק פון 18טען יאהר־הונדערט פיר דער גאנצער וועלט, ער האָט געטראגען ליכט אין אללע ווינקעלאך פון דער מענשהייט און האָט בעלייכטעט דיא אללע נאכט חיות און וואמפּירען, וועלכע האָבען ביז דאמאלס אין דער פינסטערנים רוהיג געזויגען דעם מענשען'ס בלוט און דעם מענשענס מח... ווייניג וואס ער האָט זיי ענטדעקט און געוויזען, וויא זיי זעהען אוים אין דער ליכטיגקייט, ער האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען זיי און געלאכט מיט א דעמאָנישען, טייוולישען, זעהר אָפט צינישען געלעכטער, גאנץ יעווראָפּא זאָלל הערען. איהם האָבען געהערט קעניגע און פּאבסטען. קארדינאלען און פּרינצען, געבילדעטע לייט און רעגיערער, און דורך איהם האָט אויסגעבראָכען דיא רעאקציאָן געגען דער גאנצער אלטער וועלט. ביז איהם האָט מען געשריבען צירליך־מאנירלאך, ער האָט אנגעהויבען רעדען מיט אן אָפענע שפּראכע, ביז איהם האָט מען געגעבען דיא לעזער זיסע קאָנפעקטען, ער האָט זיי געהיילט פון קדחת מיט ביטערע פּיללען. ביז איהם האָט מען געפּרעדיגט קריסטליכען אסקעטיזם, געדאנקען פון ענטזאגונג, פון פאסטען און פון תשובה, ער האָט געלערנט צו זיין אן אפּיקורס (עפּיקור), לעבען א גוטען טאָג און זיין א מענש אויף דער וועלט, ניט א הייליגער אויף יענער וועלט. ער האָט אָפט וועה געטהאָן, ווען ער האָט געשניטען מיט זיין אנאטאָמישען מעס־סער דיא געשווירען און אבצעססען פון זיינע פּאציענטען — דאס

האַט איהם ניט געארט, ער איז ניט געווען קיין סענטימענטאלער שרייבער. רוססאָ איז געווען א סענטימענטאלער שרייבער, ער האַט געשריעבען מיט זיין זעלע, — וואָלטער איז געווען א קאלטער ראציאָנאליסט, ער האַט נור געשריעבען מיט זיין לאָגיק און ריזאָן.

זיין אויפגאבע איז ניט געווען צו זיין איין זעלבסטשטענדיגער פילאָזאָף. ער האָט ניט געהאט דיא רוהע און זעבסטבעהערשונג דערצו, מיט דאס בלוט און נערוואָזיטעט פון טויזענד זשורנאליסטען אין זיך האַט ער פּאָפּולאריזירט דיא געדאנקען פון דיא גרויסע און ראדיקאלע ענגלישע דענקער, הויפּטזעכליך לאק און האַט געלערנט דעם מענשען וואס וויינינגער גלויבען און וואס מעהר קענען, וויסען און בעגרייפען.

זיין אויפגאבע איז ניט געווען צו ווער׳ען א היסטאָריקער, א ספּעציאליסט, ער האַט, אלס פּראקטישער ארבייטער ניט געהאט קיין צייט צו פערגראָבען זיך אין היסטאָרישע ארכיווען. ער האַט אבער געלערנט וואס היסטאָריע דארף בעדייטען... היסטאָריע, זאגט ער איז אַ זעקעל מיט „טריקס" (שפּיצלעך), דורך וועלכע מען מאַכט הוזק פון די געשטאָרבענע. היסטאָריע דארף זיין די געשיכטע פון דעם מענשען, זי דארף לערנען יעדען אינדיווידיאום צו זאָגען: האָמאָ סום, — איך בין א מענש! ביז איהם האָבען דיא קאזיאָננע היסטאָריקער דיא גאנצע וועלט-געשיכטע און דעם שיקזאל פון דער מענשהייט צונויפגעבונדען מיט דער ביבעל, מיט דיא הייליגע שריפטען; ער האָט געזעהען וויא נאַרריש, שעדליך און אונבעגרינדעט אזא טהעאָריע איז און ער האָט מיט א צינישע פרעכהייט אָבגעלאכט און בעשמוצט דעם בוך פון „אָפּענבארונג", האָט געוויזען אללע אומגעלומפּערטע און אוננאטירליכע, אללע שוואכע און ניט היסטאָרישע זייטען פון דיא הייליגע שריפטען. ער איז מיט זיין גאנצער זעלע געווען געגען קריסטענטהום, ער איז געווען איבערצייגט, אז דער שכל פון'ם מענשען וועט זיך ניט בעפרייען ביז וואנען ער וועט ניט בעפרייעט ווערען פון יעזוס קריסטוס מיט זיינע גלחים און קירכען און אזוי וויא דער נייער טעסטאמענט איז געבויעט אויף דעם אלטען, האָט ער הויפּטזעכליך געגראָבען זיין אונטערן פונדא-

מענט. ער האָט געוואָלט איבערהאקען דעם אלטען וואורצעל אום דער גאנצער בוים מיט אללע זיינע צווייגען זאָל אומפאלען און ניט פארשטעלען דאס ליכט פון דער שיינענדער זון....

מען דערצעהלט מיר עפּעס פון א גאָטט, זאגט ער, וועלכען מען בעהאלט פון מיר. איך וויל איהם ליעבען און זוך אין איהם מיין פאטער, מען צייגט מיר עפּעס א טיראן, וועלכען איך מוז האססען. ער האָט געשאפּפען דיא מענשען אין זיין געשטאלט אום זיי מעהר צו ערניעדריגען. ער האָט אונז געגעבען פערדאָרבענע הערצער, אום צו האָבען דאס רעכט אונז צו שטראָפען. נאָכדעם וויא ער האָט דעם מענשען בעשאפּפען נאָך זיין אייגענעם בילד, הויבט ער פּלוצלינג אָן חרטה האָבען נאָך וואס ער האָט עס געטהאָן, אלס אויב דער ווערק־מייסטער האָט פריהער ניט געקענט דיא מאנגלען פון זיין ווערק... ער בעשטראפט די זינדיגע מיט א מבול, קען מען מיינען אז נאָך דער פערפלייצונג וועט ער א ריינערע וועלט ערשאפען. עס הויבט זיך ניט אָן! עס ענטשטעהען רויבער, שקלאפען און טיראנען נאָך ערגער וויא פריהער. וואס וועט ער איצט טהאָן? מיט וועלכע בליצען וועט דיעזער שטרענגער גאָטט בעשטראפען דעם נאָך זינדי־גערען מענשען? הערט וויא דער זעלבער גאָטט, וועלכער האָט דיא עלטערן דערטרונקען פאר זייערע זינד, וויל אליין שטארבען פאר דיא זינד פון זייערע קינדער. עס איז דאָ אן עלענדעס פאָלק, שוואך וואנדעלבאר געניינט צום אונזיניגען אבערגלויבען, בעזיעגט פון זיינע שכנים, דער שפּאָטט פון אללע נאציאָנען, — דער זונן גאָט־טעס, דאס הייסט גאָט אליין, מאכט זיך פאר א מיטבירגער פון דיעזען פערהאססטען פאָלק. ער לאָזט זיך געבאָרען ווערען פון'ם לייב פון א יודענע און אונטער איהרע אויגען מאכט ער דורך אללע שוואכהייטען פון קינדער־עלטער. לאנגע יאהרען וואנדערט ער אום וויא א פּראָסטער ניעדריגער ארבייטער און דאן פּריידיגט ער דריי יאהר און שטארבט. נאָך זיין טויט קען מען האָפען דאס מיר וועלען שוין ניט ליידען פאר אונזערע זינד. ווייס איך! מען בע־שטראפט אונז נאָך ערגער, מען האקט, מען בראָקט, מען רייסט שטיקער־ווייז. וויא? ! גאָטט אליין איז געשטאָרבען אויסצוקויפען

אונזערע זינד און ברענגען אונז איין עוויגע מחילה און דאָס העלפט אויך ניט ! דער גאָטט וואס האָט צוליעב אונז פערגאָסען זיין בלוט, פערפאָלגט אונז נאָך אליץ מיט זיין שטראפע ? דער גאָטט האלט פיעלע פעלקער אין אונוויססענהייט פון דעם, וואס דער זוהן פון א סטאָליער, דאס הייסט ער אליין איז ערגיץ אין א ווינקעל אין סיריא געשטאָרבען אויפ'ן קרייץ, כדי מען זאָל דיעזע פעלקער דערפאר וואס זיי האָבען דאס ניט געוואוסט, אויסרייסען און אויס־ראָטטען פון דער וועלט. הער מיך דו גאָטט ! איך בין קיין קריסט ! איך גלויב ניט אין אזא אונווירדיגען גאָטט ! גאָטט דארף ניט אונזער שטענדיגע דיענסט, גאָטט קען מען נאָר בעליידיגען מיט אונגערעכטיגקייט געגען מענשען !

אונגערעכטיגקייט צו א מענשען אין דעם נאָמען פון גאָטט און זוהן, אָדער אין דעם נאָמען פון א שטיקעל האָלץ וועלכעס רופט זיך קרייץ, דאס האָט ער ניט געוואָלט ליידען. דאס האָט איהם געטריעבען מיט אזא פייער צו שרייבען און עקרן מעשים, ווען א געוויססער קאלאס איז פעראורטהיילט געוואָרען צו א שרעקליכען טויט, ווייל זיין זון איז בעגאנגען זעלבסטמאָרד. דער קאלאס איז געוועזן א פראָטעסטאנט און דיא קאטאָלישע גלחים האָבען אויס־געטראכט, אז דער פאטער האָט דעם זון ערמאָרדעט, ווייל ער, דער זון, האָט געוואָלט ווערען א קאטאָליק. וואָלטער האָט אויפגעהויבען דיא גאנצע וועלט אויף דיא פיס, בריעף זיינען געשריעבען געוואָ־רען, ארטיקלען זיינען געדרוקט געוואָרען, ביז ער האָט אויסגע־פיהרט זיינס. טויזענדער צייטונגען מיט צוואנציג זאָלא'ס ביי דרייפוס געשיכטע וואָלטען ניט געקענט דאס אויפטאָהן, וואס אליין וואָלטער האָט דאמאלס אויפגעטאָהן. אמת, קאלאס איז שוין געוועזן היינגעריכטעט, ער אָבער האָט נאָר געוואָלט בעווייזען וויא דום דיא אונטאָלעראנטע קירכע איז, וויא בלינד איז איהר פאנא־טיזם און וויא גרויזאם זיינען דיא ריכטער, וועלכע משפט'ן אין'ם נאָמען פון גאָטט דער ליעבע.

וואָלטער האָט אויסגערעכענט, אז נאָר אין 15טען יאהר־הונדערט האָט דאס קריסטענטהום אין נאמען פון קריסט אויס־

געוואָרגען א צעהן מיליאָן מענשען! ער רעכענט אויס דיא מחלוקות פון דיא קריסטליכע סעקטען צווישען זיך, דיא פּראָטעס־טאנטען־קעמפּפע און זאָ ווייטער און איז איבערצייגט, אז דיא נאַ־טירליכע ענטוויקלונג פון דער מענשהייט ווערט פון קריסטענטהום פערהאלטען, פערהינדערט און דאס דיא ערשטע אויפגאבע פון פילאָזאָפען, דענקער און קעניגע, איז אָבצושאפען דיעזע מיאוסע אינ־פאמע זאך. דאס איז געווען זיין הויפּט שטרעבונג, דיא איינ־ציגע ציעל פון זיין טהעטיגקייט. אין זיינע בריעף צו אינטימע תלמידים און פערעהרער און זייערע בריעף צו איהם איז אויף דער לעצטער שורה געשטאנען ראשי תיבותן: עקר ל'אינף (Ecr. l'inf.) עס איז צווישען זיי געווען אזוי וויא א פערשווערונג, א היילינער געבאָט, א מאָטטאָ אין לעבען. עס האָט געהייסען:

ECRASEZ L'INFAME

אויסרייסען, פערניכטען, אויסראָטטען פון דער וועלט דאס איינ־פאמע, דאס פינסטערע, דאס אונטאָלעראנטע, דאס בלוטדורשטיגע, וועלכעס רופט זיך מיט דעם נאמען קריסטענטהום. ניט אומזיסט האָבען איהם אללע פּאָרשטעהער פון פינסטערנים אזוי געהאסט און אזוי מורא געהאט פאר איהם. ער איז געווען א גרויסע מאכט, צווישען זיינע תלמידים און פערעהרער זיינען געווען קעניגע און הערשער!

וואָלטער איז געשטאָרבען אין פאריז. וואוהין ער איז געקומען נאך זיין לאנגען גלות. מיט ענטהוזיאזמוס האָט מען איהם אויפגע־נומען, דיא אקאדעמיע האָט איהם געקרוינט, דאמען האָבען געקושט זיינע הענד, דאס פאָלק האָט געשריען: דאס איז דער, וואס האט בעשיצט קאללאס! דער 84 יאהר אלטער וואָלטער האָט ניט געקענט איבערטראָגען דיא אויפרעגונג און ער איז געשטאָרבען. אָבוואָהל ער איז געשטאָרבען נאך אללע דינים פון קריסטליכען גלויבען, האָ־בען דיא גלחים איהם דאך ניט געוואָלט בעגראָבען. מען האָט שטי־לערהייט ארויסגעפיהרט זיין קערפּער און בעגראָבען אין מאָנאַ־סטיר. מיט עלף יאָהר שפּעטער האָט מען זיין קערפּער געבראכט אין פאריז און מיט זעהר גרויסע צערעמאָניעס און פערעהרונג בע־

גראָבען אין א קירכע, וועלכע איז פערוואנדעלט געווארען צו א אנטאָן פון בעריהמטע מענשען. מיט 29 יאהר שפּעטער האָבען דיא גלחים זיין קערפּער און זיין געגנערס קערפּער, זשאַן זשאַק רוסאָ'ס בעגראָבען אין א גרוב אונטערן קלויסטער. אין דער יולי רעוואָלוציאָן האָט מען זייערע ביינער צוריק אויסגעגראָבען און אומגעקעהרט אויף זייערע פריהערדיגע פּלעצער.. דיא גלחים האָבען אָבער זייערע דם שונאים בעגאָסען מיט קאלך און פון זיי איז קיין שריד ופליט ניט געבליעבען. וואָלטערס קערפּער האָט דיא קריסטליכע קירכע געקענט פערניכטען, זיא איז אָבער ניט אימשטאנדע צו פערניכטען זיין אויפקלעהרענדען גייסט און אויסמעקען זיין קריעגס־סיגנאל:

ECRASEZ L'INFAME

פרייז.

[illegible]. באראנאוו, דער מענש און די נאטור.........10 "

ל. טאלסטאי, פּאַטריאָטיזמוס און רעגירונג, 05 "

" " דער איינציגער מיטעל............05 "

ביידע בראָשורען איבערזעצט פון מ. קאטץ.

מאקסים גארקי, ערציילונגען, איבערזעצט פון ח. אלעקסאנדראָוו..........................15 "

ח. אלעקסאנדראוו, טאָלסטאָי, זיין ביאָגראפיע 10 "

ב. פייגענבוים, רמב"ם, זיין ביאָגראפיע..............10 "

מ. ווייערניק, רב סעדיה גאון, זיין ביאָגראפיע...10 "

מ. פרומקין, ר' ישראל בעל שם טוב, זיין ביאָגראפיע..............................10 "

צו בעקומען ביי:

International Library Pub. Co.,

23 Duane Street, New York, N. Y.

מאררים ראזענפעלד'ס געזאמעלטע געדיכטע,

שוין ערשיענען פון דרוק.

אן אוצר מיט פּאָעזיע אין א פּראכט אויסגאבע פון איבער פיער הונדערט זייטען, יעדע פיידזש פערציערט מיט ראמען און פּרעכטיג שעהן געבונדען.

דעם דיכטער'ס לעצטע בילד געדרוקט.

דער בוך וועט ענטהאלטען פיער אבטהיילונגען: ארבייטער און פרייהייטס ליעדער, נאציאָנאלע און פּאָלקס ליעדער, לירישע געדיכטע, סאטירען און עפּיגראמען, און פערשיעדענע געדיכטע.

——— פּרייז $1.00 ———

פּאָלגענדע ווערק ווערען פערפערטיגט צום דרוק:

אמעריקא פאר קאָלומבוס:

א קולטורגעשיכטליכע נאכפאָרשונג וועגען דער נייער וועלט ביז דיא רייזע פון קאָלומבוס פון פיליפּ קראַנץ.

יעקב גאָרדין'ס דראַמען:

מירעלע אפרת, דיא שחיטה, דער ווילדער מענש, דער אידישער קעניג ליער, א. ז. וו.

לעבענס־בעשרייבונגען פון גרויסע מענער:

הלל הבבלי, בר כוכבא, צדוק הכהן, יאָזעפוס פלאַוויוס (יוסף בן מתתיהו), יצחק אברבנאל, יהודה הלוי, שבתי צבי, אבן עזרא, ברוך שפינאָזא, מאַהאָמעד, לעסינג, משה מענדעלסאָן, דער ווילנער גאון, נאפּאָליאָן דער 1טער, ראָטהשילד, א.ז.וו.

בעלעטריסטישעם:

ערצעהלונגען, סקיצען, הומאָרעסקען, א. ז. וו.

אילוסטרירטע קאטאלאָגען ווערן פריי געשיקט פון דיא פּאָבלישער.